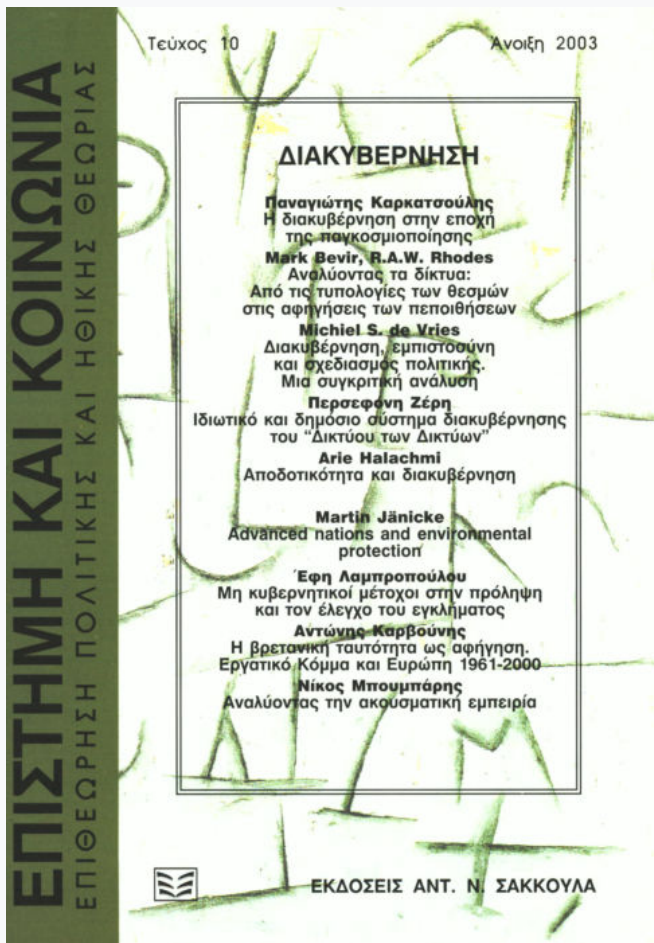


Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 10 (2003)

Διακυβέρνηση



Richard A. Posner, Law, economics and democracy: Three lectures in Greece

Ασπασία Τσαούση

doi: [10.12681/sas.709](https://doi.org/10.12681/sas.709)

Copyright © 2015, Ασπασία Τσαούση



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσαούση Α. (2015). Richard A. Posner, Law, economics and democracy: Three lectures in Greece. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 10, 267–275. <https://doi.org/10.12681/sas.709>

- Κατσούλης, Η. (2002). Η Απαξίωση των Πολιτικών Κομμάτων και το «Παράδοξο της Ανάπτυξης». Σε Η. Κατσούλη (επιμ.) *Νέα Σοσιαλδημοκρατία. Περιεχόμενα Πολιτικής, Θεσμοί, Οργανωτικές Δομές*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 15-76.
- Lehbruch, G. (1967). *Proporzdemokratie. Politisches System und Politische Kultur in der Schweiz und in Österreich*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Lijphart, A. (1984). *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lijphart, A. (1968). 'Typologies of Democratic Systems'. *Comparative Political Studies*, 1, 1: 3-44.
- Poguntke, T. & Scarrow, S. (eds.) (1996). The Politics of Anti-Party Sentiment. *European Journal of Political Research* (Special Issue), 29, 3.

Richard A. Posner, *Law, economics and democracy: Three lectures in Greece*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 2002, 72 σελ.

Ο Richard Posner, ανώτατος δικαστής και Καθηγητής στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Σικάγου, είναι ο πνευματικός πατέρας της Σχολής της Οικονομικής Αναλύσεως του Δικαίου (ΟΑΔ). Η ΟΑΔ αποτελεί το επιστημολογικό παράδειγμα που έχει ασκήσει τη μεγαλύτερη επιρροή στην εξέλιξη της σύγχρονης αμερικανικής νομικής σκέψης. Είναι χαρακτηριστικό ότι η επιρροή του Richard Posner στην αγγλοσαξονική αλλά και στην παγκόσμια νομική επιστήμη (έτσι όπως αυτή μπορεί να 'μετρηθεί' από το πλήθος των παραπομπών στο έργο του) ξεπερνά κατά πολύ εκείνη οποιοδήποτε άλλου θεωρητικού στην ιστορία της νομικής επιστήμης. Η έκδοση αυτή περιλαμβάνει τα κείμενα τριών διαφορετικών ομιλιών που έδωσε ο Posner τον Σεπτέμβριο του 2002 με αφορμή την επίσκεψή του στην Ελλάδα.

Στην πρώτη του ομιλία, που έδωσε στη Θεσσαλονίκη με την αφορμή της αναγόρευσής του σε επίτιμο διδάκτορα από τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, ο Posner παρουσιάζει την αλματώδη ανάπτυξη της ΟΑΔ στις Η.Π.Α. κι αιτιολογεί, μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα, την ευρύτατη κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες εφαρμογή της οικονομικής ανάλυσης στην αμερικανική νομική θεωρία και πράξη. Αρχικά, η ΟΑΔ είχε δώσει έμφαση σε δικαιικούς κλάδους που είχαν άμεση σχέση με τα οικονο-

μικά, όπως στην αντιμονοπωλιακή νομοθεσία, στο φορολογικό δίκαιο και στο χρηματοπιστωτικό δίκαιο. Στη δεύτερη φάση της ανάπτυξής της, η ΟΑΔ κάλυψε κλάδους όπως το εμπράγματο και το ενοχικό δίκαιο (και ειδικότερα το δίκαιο των συμβάσεων). Στην τρίτη και πιο παραγωγική της φάση, που ξεκίνησε εδώ και δεκαπέντε περίπου χρόνια, η 'νέα ΟΑΔ', όπως την αποκαλεί ο Posner, εισέβαλε με τρόπο εντυπωσιακό σε όλους τους δικαιοκούς κλάδους: στο οικογενειακό και στο ποινικό δίκαιο, στις αδικοπραξίες, στο δημόσιο διεθνές δίκαιο και στο δικονομικό δίκαιο, στο δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας και στο περιβαλλοντολογικό δίκαιο, στο εργατικό και στο δίκαιο της υγείας και προστασίας των εργαζομένων, η ΟΑΔ άσκησε σημαντικότερη επιρροή τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία.

Όταν οι δικαιοκοί θεσμοί προσεγγίζονται μέσα από το πρίσμα της οικονομικής αποτελεσματικότητας, το δίκαιο αποκτά μια σταθερή σύνδεση με τη ρέουσα κοινωνική πραγματικότητα. Ο Posner σημειώνει ότι η ΟΑΔ κινείται σε τρία διαφορετικά επίπεδα. Σε επίπεδο *ευρετικό*, η ΟΑΔ αναζητά και ανευρίσκει τις υποφώσκουσες ενωτικές γραμμές ανάμεσα σε διαφορετικούς νομικούς κλάδους και θεσμούς. Σε επίπεδο *περιγραφικό*, η ΟΑΔ προσδιορίζει την οικονομική λογική και τις οικονομικές συνέπειες των νομικών θεσμών, καθώς και τα οικονομικά αίτια των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων. Σε επίπεδο *κανονιστικό*, η ΟΑΔ παίζει πολύτιμο συμβουλευτικό ρόλο για δικαστές, νομοθέτες και γενικότερα για όσους χαράσσουν δημόσια πολιτική σχετικά με τον εντοπισμό των πιο αποτελεσματικών μεθόδων ρύθμισης της συμπεριφοράς μέσα από το δίκαιο.

Έτσι, η πολυδιάστατη ΟΑΔ προσφέρει καταρχήν 'μια ενοποιημένη οικονομική θεωρία για το δίκαιο', στα πλαίσια της οποίας ο ρόλος του δικαίου είναι η διευκόλυνση της λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς. Σε περιπτώσεις όπου το κόστος των συναλλαγών είναι απαγορευτικό, το δίκαιο πρέπει να 'μιμείται την αγορά' υπαγορεύοντας το αποτέλεσμα στο οποίο θα είχε καταλήξει η αγορά αν οι συναλλαγές εντός αγοράς ήταν εφικτές.¹ Ταυτόχρονα, προσφέρει στους δικαστές και στους δικηγόρους ένα αποτελεσματικό χρηστικό εργαλείο για την επίλυση πολύπλοκων νομικών υποθέσεων, που στις μέρες μας έχουν αυξηθεί σημαντικά σε σχέση με προηγούμενες δεκαετίες. Ο Posner αναφέρει κάποιες από τις υποθέσεις αυτές, που επιλύθηκαν με ολοκληρωμένο τρόπο χάρη στη συμβολή της ΟΑΔ και καταλήγει: 'Το βασικό έργο του οικονομολόγου είναι να υπενθυμίζει ... στους δικηγόρους και στους δικαστές τις συνέπειες συγκεκριμένων ή προτεινόμενων μέτρων και ρυθμί-

σεων, συνέπειες που οι μη οικονομολόγοι έχουν την τάση να αγνοούν και που είναι συχνά, αν και όχι πάντοτε, αρνητικές ή τουλάχιστον πολυέξοδες'.

Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι παρά τις συντονισμένες προσπάθειες Ευρωπαϊκών νομικών και κοινωνιολόγων να επιταχυνθεί η εξάπλωση της ΟΑΔ στην Ευρώπη, η εδραίωσή της πραγματοποιείται με βραδύτερους ρυθμούς, κατά την άποψή μας για δύο βασικούς λόγους: στις Η.Π.Α. η ανάπτυξη της ΟΑΔ υποβοηθείται από τις εξελίξεις σε συγγενικούς τομείς (π.χ. από την ενσωμάτωση της θεωρίας των παιγνίων στα μικρο-οικονομικά), αλλά και από την ύπαρξη ενός δικαστικού σώματος που είτε μέσω κύριων σπουδών, είτε μέσω σεμιναρίων μετεκπαίδευσης, γνωρίζει οικονομική ανάλυση.

Στη δεύτερη ομιλία του, που εκφώνησε στην Αθήνα ως επίσημος προσκεκλημένος του 19ου ετήσιου συνεδρίου της *European Association of Law and Economics*, ο Posner αντιπαραθέτει δύο διαφορετικές εκδοχές της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου: την ευρωπαϊκή και την αμερικανική. Η ευρωπαϊκή είναι περισσότερο φορμαλιστική (κατά τον Posner 'τυπική') κι εκφράζει μία παράδοση που ξεκινά από τον Αριστοτέλη και φτάνει στον Max Weber και στον Hayek. Η αγγλο-αμερικανική εκδοχή είναι περισσότερο ουσιαστική κι έχει πολλές αναφορές στον πραγματισμό.

Ο Posner αναζητά καταρχήν τα πραγματιστικά στοιχεία της ευρωπαϊκής 'σχολής σκέψης', που έχει τις ρίζες της στην αρχή του 'κράτους δικαίου' όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Αριστοτέλη στα *Ηθικά Νικομάχεια*. Από εκεί πηγάζει η έμφαση που δίνει η ευρωπαϊκή εκδοχή στην ανεξαρτησία του δικαστικού σώματος και στη γενικότητα και προβλεψιμότητα της νομοθεσίας. Η επανορθωτική δικαιοσύνη του Αριστοτέλη, που παραμένει 'η λυδία λίθος του δικαίου σε όλες τις πολιτισμένες κοινωνίες', αιτιολογείται με πρακτικά κριτήρια ('ο Αριστοτέλης ήταν ένας πρακτικός στοχαστής') και με οικονομικούς όρους.

Από τον Αριστοτέλη, ο Posner δίνει έμφαση στην αρχή ότι οι δικαστές (ή οι ένορκοι) δεν πρέπει να δίνουν σημασία στα ατομικά χαρακτηριστικά του εναγομένου ή του ενάγοντα (π.χ. στην οικονομική τους κατάσταση ή στην καταγωγή τους) αλλά να τους μεταχειρίζονται επί τη βάση των πράξεών τους. Την ιδέα αυτή έρχεται να συμπληρώσει η έννοια της τυπικής ορθολογικότητας του Weber, 'που παρέχει τον σαφέστερο δυνατό οδηγό και το πλαίσιο για την επιβολή καθηκόντων που πηγάζουν από το νόμο'. Στη συνέχεια, ο Hayek παραλαμβάνει την θεώρηση αυτή του 'απόρσωπου' (για τον Αριστοτέλη) και 'τυπικά ορθολογικού' δικαίου (για τον Weber) και την ολοκληρώνει με δύο τρόπους παραγωγής κοινωνικών κανόνων που διέπουν την ανθρω-

πινη συμπεριφορά: στον έναν (*constructivist rationalism*) οι κανόνες επιβάλλονται στα κοινωνικά υποκείμενα άνωθεν (από ένα νομοθετικό σώμα, μια γραφειοκρατία ή ένα δικαστικό σώμα). Στον άλλον (*spontaneous order*), οι κοινωνικοί κανόνες απορρέουν κάτωθεν, δηλαδή από τα ίδια τα κοινωνικά υποκείμενα και τα έθιμα που αυθόρμητα αναπτύσσουν. Για τον Hayek, ο πρώτος τρόπος απειλεί την ελευθερία διότι γιγαντώνει τις εξουσίες της κυβέρνησης κι αποδυναμώνει το κράτος δικαίου. Μόνον ο δεύτερος τρόπος, δηλαδή η 'μη προσχεδιασμένη', 'μη επινοημένη' ή 'μέσα από μια φυσική εξελικτική διαδικασία' διαμόρφωση κανόνων είναι για τον Hayek ο ενδεδειγμένος για μια σύγχρονη ελεύθερη κοινωνία. Η αγορά αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός τέτοιου μηχανισμού 'αυθόρμητης τάξης'.

Η αγγλο-αμερικανική εκδοχή στηρίζεται στην παράδοση του Jeremy Bentham, βασική επιδίωξη του οποίου υπήρξε να ενσωματώσει στο δίκαιο τις ωφελιμιστικές αρχές που σήμερα είναι περισσότερο γνωστές ως *τα οικονομικά της ορθολογικής επιλογής*. Με άλλα λόγια, ο Bentham επιθυμούσε να αντικαταστήσει τα έθιμα που ενυπήρχαν στο Κοινό δίκαιο 'με μια συστηματική κανονιστική οικονομική πολιτική βασισμένη στη λογική και όχι στην αυθόρμητη τάξη'. Ως συνεχιστής της παράδοσης αυτής, ο Posner έχει επιχειρήσει, μέσω της εδραίωσης της ΟΑΔ, να φέρει τους νομικούς θεσμούς εγγύτερα στις επιταγές της οικονομικής αποτελεσματικότητας (ιδίως με την έννοια της *Kaldor-Hicks efficiency*). Στο τέλος, ο Posner καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει ουσιαστική σύγκρουση ανάμεσα στις δύο διαφορετικές οικονομικές θεωρίες για το δίκαιο και στις παραδόσεις που τις στηρίζουν, αλλά αντίθετα ότι αυτές αλληλοσυμπληρώνονται. Επισημαίνει ωστόσο ότι ο κίνδυνος της υπέρμετρης διακριτικής ευχέρειας των δικαστών που είχε εντοπίσει ο Hayek παραμένει ορατός για το νομικό κόσμο στην Ευρώπη.

Στην τρίτη του ομιλία, που εκφώνησε στην Αθήνα κατά την τελετή αναγόρευσης του ως διδάκτορας του Τμήματος Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης (ΜΙΘΕ) του Πανεπιστημίου Αθηνών,² ο Posner αναπτύσσει μια πραγματιστική θεωρία για το δίκαιο και τη δημοκρατία, βασισμένη στο μοντέλο της ορθολογικής επιλογής. Το ενδιαφέρον του Posner έχει εστιαστεί, ιδίως κατά την τελευταία δεκαετία, στην εφαρμογή του μοντέλου της ορθολογικής επιλογής (πιο συγκεκριμένα, της βασικής μεθοδολογίας του μοντέλου, δηλαδή της υπόθεσης ότι τα άτομα ενεργούν και συμπεριφέρονται επιδιώκοντας να μεγιστοποιήσουν την ωφελιμότητά τους) σε συγκεκριμένους κλάδους του δικαίου. Τα 'οικονομικά εκτός αγορών' (*nonmarket economics*) εφαρμόζουν τη μεθοδολογία των οικονομικών σε

κοινωνικές δραστηριότητες που βρίσκονται εκτός της εμβέλειας της ελεύθερης αγοράς. Πρόκειται για την προσέγγιση της ανθρώπινης συμπεριφοράς που καθιέρωσε με το πρωτοποριακό έργο του στις κοινωνικές επιστήμες ο Νομπελίστας Οικονομικών Gary Becker³ ήδη από τις αρχές του 1960.

Στον ευρύτερο αυτό ερευνητικό χώρο εντάσσει και ο Posner τις μελέτες του για τους κοινωνικούς θεσμούς των αρχαίων και πρωτόγονων κοινωνιών, για τη σεξουαλική συμπεριφορά, για την εξάπλωση του AIDS, για τη γήρανση και την τρίτη ηλικία, για τα νομικά επαγγέλματα και για το δικαστικό σώμα και, πιο πρόσφατα, για τη θεωρία της δημοκρατίας. Ο ίδιος διευκρινίζει ότι στο έργο του έχει δεχθεί εξίσου ισχυρές επιρροές από την κοινωνιολογία (ιδίως από τον Weber) και τη φιλοσοφία (από τους Αμερικανούς πραγματιστές φιλοσόφους και ιδίως από τους John Dewey και Richard Rorty).

Η πραγματιστική προσέγγιση του Dewey στην απονομή της δικαιοσύνης αποτελεί την αφετηρία για να αναπτύξει ο Posner τη δική του πραγματιστική θεωρία για τη δικαιοσύνη και τη δημοκρατία (που αποτελεί το θέμα του βιβλίου του *Law, Pragmatism, and Democracy* που θα κυκλοφορήσει από το Harvard University Press το Μάρτιο του 2003). Ο πυρήνας του νομικού πραγματισμού είναι για τον Dewey 'μια λογική που αναφέρεται στις συνέπειες παρά στα παρελθόντα συμβάντα', δηλαδή μια λογική που να κοιτάζει προς το μέλλον και όχι προς το παρελθόν, όπως είναι η φυσική τάση των δικηγόρων και των δικαστών. Ο πραγματιστής δικαστής προσεγγίζει τις γενικές αρχές του δικαίου ως 'υποθέσεις εργασίας, που χρήζουν διαρκώς δοκιμής ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίον λειτουργούν όταν εφαρμόζονται σε συγκεκριμένες καταστάσεις'.

Το αίτημα του Dewey είναι 'να εμποτιστεί το δίκαιο από μια πιο πειραματική και ευέλικτη λογική', δηλ. μια *πρακτική* λογική. Για τον Dewey ο νομικός συλλογισμός είναι κατά βάση σαν όλα τα άλλα είδη πρακτικών συλλογισμών, δεδομένου ότι οι σκοποί του δικαίου είναι πρακτικοί. Στην πραγματιστική αυτή θεώρηση του δικαίου αναδεικνύεται με τον πληρέστερο τρόπο και η χρησιμότητα της οικονομικής επιστήμης. Όπως τονίζει ο Posner, οι οικονομολόγοι ασχολούνται με τη χαρτογράφηση πολλών συνεπειών που αφορούν την πραγματιστική νομική ανάλυση, όπως είναι οι οικονομικές συνέπειες των βιομηχανικών καρτέλ, του διαζυγίου, των κοινωνικών διακρίσεων, κ.ο.κ.

Μολονότι αναφέρει τις κύριες ενστάσεις που έχουν διατυπωθεί απέναντι στον πραγματισμό,⁴ ο Posner δεν τις αντικρούει. Αν και παραδέχεται ότι ο

νομικός πραγματισμός δεν είναι σε όλες τις περιπτώσεις η καλύτερη δυνατή προσέγγιση στο δίκαιο, υποστηρίζει ότι στην Αμερική του 21ου αιώνα, δεν υπάρχει κανένα εναλλακτικό ισοδύναμο του νομικού πραγματισμού. 'Το έθνος περιέχει μια τέτοια ποικιλία ηθικών και πολιτικών τάσεων που το δικαστικό σώμα, αν θέλει να διατηρήσει την αποτελεσματικότητά του, τη νομιμοποίησή του, πρέπει να είναι ετερογενές'. Και βέβαια, προσθέτει ότι ο πραγματιστής δικαστής υποβάλλεται και αυτός σε υλικούς, ψυχολογικούς και θεσμικούς περιορισμούς που ελέγχουν την υπέρμετρη διακριτική του ευχέρεια.

Στη συνέχεια εξηγεί γιατί οι Ευρωπαίοι δικαστές είναι περισσότερο φορμαλιστές από τους Αμερικανούς δικαστές. Ο κύριος λόγος είναι ότι τα ευρωπαϊκά δικαστικά συστήματα είναι σχεδιασμένα έτσι ώστε να περιορίζουν τη διακριτική ευχέρεια των δικαστών. Ο δεύτερος είναι ότι στην Ευρώπη ο δικαστής είναι δικαστής καριέρας. Το επάγγελμα του δικαστή 'έλκυε το είδος του ατόμου που νιώθει άνετα μέσα σε μια γραφειοκρατία'. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι κλάδοι δικαίου είναι κωδικοποιημένοι, τα νομικά συστήματα στην Ευρώπη επιτυγχάνουν την απονομή δικαιοσύνης από γραφειοκράτες-δικαστές που ακολουθούν τους κανόνες και που είναι λιγότερο ανεξάρτητοι από τους Αμερικανούς δικαστές.

Στο δεύτερο μέρος της ομιλίας του, ο Posner προχωρά στην ανάπτυξη μιας σύγχρονης θεωρίας για τη δημοκρατία, χωρίς να εξηγεί πώς και γιατί η συζήτηση αυτή συνδέεται με την πραγματιστική νομική θεωρία. Ο Posner εδράζει την ανάλυσή του σε μια 'κάποτε περίφημη μα τώρα σχεδόν ξεχασμένη θεωρία' του Αυστριακού οικονομολόγου Joseph Schumpeter, που είχε διατυπώσει στο βιβλίο του *Capitalism, Socialism, and Democracy* το 1942. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα μέλη μιας πολιτικής ελίτ συναγωνίζονται μεταξύ τους για αξιώματα και ισχύ, ενώ το κοινό που ψηφίζει λειτουργεί ως επί το πλείστον ως ακροατήριο που με το χειροκρότημά του (δηλ. την ψήφο του) επιδοκιμάζει τους πολιτικούς υποψήφιους της αρεσκείας του.

Για τον Posner, η σύλληψη του Schumpeter βρίσκει την ιδανική της έκφραση στην 'επιτυχημένη με πραγματιστικά κριτήρια' δημοκρατία των ΗΠΑ, που επιτρέπει στο εκλογικό σώμα

'να τιμωρεί τα σοβαρά λάθη και τις ατασθαλίες των κυβερνώντων, ... να τιμωρεί τους κατέχοντες πολιτικά αξιώματα όταν αγνοούν τα συμφέροντα των κυβερνωμένων και να προλαβαίνει τις σοβαρές παραφωνίες ανάμεσα στην κυβερνητική δράση και στην κοινή γνώμη, χωρίς να θέτει τις εκλογικές μειονότητες σε ουσια-

στικό κίνδυνο του περιορισμού των περιουσιακών τους δικαιωμάτων ή άλλων ελευθεριών τους εκ μέρους της δημοκρατικής πλειοψηφίας'.

Ο Posner ασκεί κριτική στην υπεραπλουστεντική θεώρηση της πολιτικής ζωής που προτείνουν οι εκπρόσωποι της σχολής της δημόσιας επιλογής, σύμφωνα με την οποία οι ομάδες συμφερόντων είναι αυτές που υπαγορεύουν τη δημόσια πολιτική. Θεωρεί ότι από την ανάλυση αυτή λείπουν δύο σημαντικοί φορείς εξουσίας: οι πολιτικοί και οι ψηφοφόροι, δηλαδή οι πωλητές και οι αγοραστές στην πολιτική αγορά. Οι φορείς αυτοί βρίσκονται στο επίκεντρο της θεωρίας του Schumpeter.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναλογία που εντοπίζει ανάμεσα στην έμφαση που δίνει ο Schumpeter στην ύπαρξη διαφορετικών τάξεων των φορέων που συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία και στις ιδέες περί 'εταιρικής δημοκρατίας' που είχαν αναπτυχθεί στις ΗΠΑ στις αρχές του 1930. Οι μέτοχοι σε μια επιχείρηση είναι μόνον οι κατ' όνομα ιδιοκτήτες της -ακριβώς όπως το εκλογικό σώμα στο πολιτικό σύστημα. Οι πραγματικοί 'κυβερνήτες' είναι οι διευθυντές και οι μάνατζερ, οι οποίοι έχουν τα δικά τους συμφέροντα. Τα συμφέροντα αυτά συχνά αποκλίνουν από εκείνα των μετόχων, όπως ακριβώς συμβαίνει με τους πολιτικούς σε σχέση με τους ψηφοφόρους τους.

Η οικονομική προσέγγιση στη δημοκρατία κατά Schumpeter συνεχίζεται με μια ανάλυση της ψηφοθηρίας. Η ψηφοθηρία μειώνει το μέγεθος της κοινωνικής πίτας, διότι 'μετακινεί τον πλούτο από την τσέπη του ενός στην τσέπη του άλλου χωρίς να τον αυξάνει'. Για τον Posner, η καθολική ψήφος είναι μια μέθοδος που μπορεί να μειώσει την πολιτική ψηφοθηρία, διότι όσο πιο μεγάλο είναι το εκλογικό σώμα, τόσο πιο δύσκολο είναι για τους επίδοξους ψηφοθήρες να συνάψουν εκλογικές συμμαχίες για την εκμετάλλευση των εκλογικών μειονοτήτων, δεδομένου ότι η αύξηση των εκλογέων επιφέρει αύξηση του κόστους οργάνωσής τους σε συμμαχίες.

Ο Posner σημειώνει ότι οι πλούσιοι αποτελούν μια μικρή μειονότητα, που καθίσταται ακόμη πιο μικρή όσο μεγαλύτερο γίνεται το εκλογικό σώμα, 'διότι το εκλογικό σώμα διευρύνεται με την παραχώρηση ψήφου σε μέλη πρότερα περιθωριοποιημένων ομάδων'. Ωστόσο, η άποψη αυτή φαίνεται να παραγνωρίζει ότι η παραχώρηση ψήφου σε μια μειονότητα δεν συρρικνώνει κατ' ανάγκη την πολιτική ή οικονομική ισχύ των πλουσίων - ενδέχεται να έχει ευνοϊκά αναδιανεμητικά αποτελέσματα για τα μέλη της περιθωριοποιημένης ομάδας, τα οποία όμως συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες που περιγράφει ο Stigler ή και ο Schumpeter σε πολύ περιορισμένο βαθμό.

Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κοινωνική μειονό-

τητα των Αφρο-αμερικανών, που απέκτησε πλήρη πολιτικά δικαιώματα στα μέσα της δεκαετίας του 1960, δηλαδή σε μια φάση αρκετά μεταγενέστερη των πολιτικών ή οικονομικών εξελίξεων που διαμόρφωσαν το *status quo*: η κοινωνική πίτα είχε ήδη διανεμηθεί (και αναδιανεμηθεί) από τις ισχυρές κοινωνικές ομάδες που ήταν οι πρώτοι 'παίκτες' στην αμερικανική οικονομία. Οι πολιτικές διεργασίες είχαν ήδη αναδείξει τους πρωταγωνιστές στο πολιτικό σκηνικό. Όταν η απόκτηση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι παρέχει στον πολίτη το δικαίωμα να διεκδικήσει απλώς το κομμάτι που περίσσεψε από την κοπή της πίτας, τότε πρόκειται ακριβέστερα για μια αναδιανεμητική δικαιοσύνη στο περιθώριο παγιωμένων συμφερόντων. Είναι βέβαιο ότι οι Αφρο-αμερικανοί δεν είναι πλέον μέλη μιας περιθωριοποιημένης ομάδας. Ωστόσο, η κοινωνική τους θέση, μολοντί βελτιωμένη σε σχέση με το παρελθόν, δεν τους επιτρέπει να απολαμβάνουν τα προνόμια που έχουν τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας.

Ενδεχομένως αυτό είναι και το νόημα της σύγχρονης αμερικανικής δημοκρατίας: η ελίτ παραμένει ελίτ, αλλά γύρω από αυτήν υπάρχει ένας ανταγωνισμός μεταξύ μειονοτήτων (κοινωνικών, εθνικών, πολιτικών ή άλλων) για τη διεκδίκηση περισσότερων ουσιαστικών δικαιωμάτων. Επομένως, η ψήφος δεν λειτουργεί εξισορροπητικά σε ό,τι αφορά τις κοινωνικές ανισότητες –παρά μόνον υπό προϋποθέσεις και ίσως μακροπρόθεσμα. Αυτό όμως ένας πραγματιστής νομικός σαν τον Posner θα έπρεπε να το επισημάνει. Το κριτήριο που ο ίδιος θέτει όταν χαρακτηρίζει την αμερικανική δημοκρατία 'επιτυχημένη με πραγματιστικά κριτήρια' δεν επαρκεί για να εξηγήσει την κατάσταση των κοινωνικών μειονοτήτων.

Καταλήγοντας, ο Posner παρατηρεί ότι η θεωρία περί δημοκρατίας του Schumpeter και η θεωρία της πραγματιστικής απονομής της δικαιοσύνης έχουν σαν κοινό τους στοιχείο 'μια ρεαλιστική αντίληψη για την ανθρώπινη φύση'. Όπως οι πραγματιστές αμερικανοί δικαστές, έτσι και οι εκλεγμένοι πολιτικοί στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία του Schumpeter αυτοπεριορίζονται όχι για λόγους ιδεολογικούς, αλλά εξωθημένοι από υλικούς και θεσμικούς παράγοντες.

Η επίσκεψη του Richard Posner στην Ελλάδα έδωσε την ευκαιρία στους Έλληνες επιστήμονες να γνωρίσουν από κοντά μια από τις μεγαλύτερες προσωπικότητες της σύγχρονης αμερικανικής διάνοησης. Οι τρεις ομιλίες που έδωσε στην Ελλάδα παρουσιάζουν για πρώτη φορά στο ελληνικό κοινό όχι μόνο την συμβολή του στην ΟΑΔ (πρώτη ομιλία), αλλά και την εν εξελίξει εργασία του πάνω στο νομικό πραγματισμό και τη φιλοσοφία του δικαίου

(τρίτη ομιλία). Τα τρία αυτά δοκίμια είναι άνισα μεταξύ τους – το δεύτερο είναι περισσότερο πρωτότυπο και θα τολμούσαμε να πούμε πιο σημαντικό. Όμως και τα τρία δοκίμια αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της πολύπλευρης συνεισφοράς του συγγραφέα στη νομική επιστήμη, αλλά και στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών επιστημών και της φιλοσοφίας.

Ασπασία Τσαούση

Σημειώσεις

1. Πρόκειται για την κανονιστική εκδοχή του περιήφμου 'θεωρήματος του Coase'. Βλ. Ronald H. Coase, 'The Problem of Social Cost', 3 *Journal of Law and Economics* 1 (1960).

2. Η παρούσα έκδοση δημοσιεύθηκε με την επιμέλεια του τμήματος ΜΙΘΕ.

3. Ο Gary Becker αναγορεύθηκε επίσης επίτιμος διδάκτορας του τμήματος ΜΙΘΕ στις 11/9/2002.

4. Ανάμεσά τους η περισσότερο βαρύνουσα είναι ότι οι πραγματιστές δικαστές που αποφασίζουν να υιοθετήσουν μια καινούρια ιδεολογία θα υπερβούν το δεδικασμένο, την πάγια νομολογία, 'και άλλα φορμαλιστικά εμπόδια', ακριβώς όπως έκαναν οι Γερμανοί δικαστές επί Χίτλερ.

Nancy L. Rosenblum, Robert C. Post (eds.), *Civil society and government*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2002, 408 σελ.

Ο παρών συλλογικός τόμος πραγματεύεται, με διαλεκτικό τρόπο, τη σχέση κοινωνίας πολιτών και κυβέρνησης, όπως αυτή διαμορφώνεται στο πλαίσιο των κυριότερων ρευμάτων σκέψης της πολιτικής θεωρίας και θεολογίας. Η ανάλυση που πραγματοποιείται επιδέχεται δύο διαφορετικές αναγνώσεις. Η πρώτη ανάγνωση ακολουθεί τη σειρά παρουσίασης των κειμένων. Αυτά διακρίνονται σε κείμενα όπου η σχέση γενικού – ειδικού (particular) αναλύεται υπό το πρίσμα θεωρητικών ρευμάτων των οποίων οι καταβολές εντάσσονται στο ευρύτερο διαφωτιστικό επιχείρημα και σε κείμενα όπου η ανάλυση διεξάγεται υπό το φως πνευματικών παραδόσεων θεμελιωμένων σε μία υπερβατική αλήθεια. Η δεύτερη ανάγνωση βασίζεται κατ' αρχάς στην παρακολούθηση της ιστορικής διαμόρφωσης των όρων συγκρότησης του υπό διαπραγμάτευση διπόλου, όπως αυτό αναπτύσσεται στην παράδοση του φυσικού δικαίου (R. B. Miller vs W. M. Sullivan) και του χριστιανισμού (J. A. Coleman vs M. L. Stackhouse). Εν συνεχεία οι όροι αυτοί υποβάλλονται στη βάσανο του κλασικού φιλελευθερισμού (S. Scalet και D. Schmidtz vs T.G.